

A HAZAI ZÖLD CIVIL SZERVEZŐDÉSEK SZEREPE, LEHETŐSÉGEI A HELYI KÖRNYEZETI KONFLIKTUSOK MEGOLDÁSÁBAN STRATÉGIAI PEREK: SZÜKÜLŐ MOZGÁSTÉR?

(Green Groups/NGOs in Local Environmental Conflicts
in Hungary: the Strategic Lawsuits)

GERGELY GYÖNGYI

Kulcsszavak:

zöld civil szerveződések helyi környezeti konfliktusok stratégiai perek

Tanulmányunkban azt vizsgáljuk, hogyan változtak a zöld civil szerveződések pozíciói a helyi környezeti konfliktusok 'menedzselését' tekintve az elmúlt közel negyven évben Magyarországon; javultak-e érdekérvényesítési esélyeik az új érában, vagy – akár saját hibájukból, a probléma komplexitásából adódóan – kezdeményezéseik eleve kudarcra vannak ítélve. A téma azért (is) érdekes, mert nálunk is kezdenek divatba jönni az Észak-Amerikában és Nyugat-Európában már 'bejáratott' ún. stratégiai perek; ezeket mutatjuk be az elemzés utolsó blokkjában.

A pártállami évek

Hazánkban az 1970-es évek elejétől közel másfél évtizeden át kizárólag a hivatalos mandátummal rendelkező, politikailag és anyagilag támogatott állami illetve társadalmi szervezetek (Hazafias Népfront, Kommunista Ifjúsági Szövetség, Magyar Úttörők Szövetsége, Szakszervezetek Országos Tanácsa stb.) 'szakmai' csoportjai foglalkoztak (?) környezetvédelemmel. A kádárizmus sajátos keretfeltételei miatt zöld pártok egyáltalán nem léteztek; az illegalitás mezsgyéjén – különböző konfliktusok kapcsán – szerveződött autonóm polgári kezdeményezések pedig informális mozgalmak, szubkultúrák formájában a 'második nyilvánosságban', szűk társadalmi bázissal működtek (Ramet 1991). A mozgalmi létet kényszerből vállalták más, legális lehetőségek híján. Látens közösséget alkottak, hiszen a hatalom nagyjából azonos módon korlátozta őket a pénzügyi források előteremtésében, a mobilizálást segítő szervezeti struktúra kialakításában. A hivatalos szervek tevékenységére a látványpolitizálás volt jellemző; a legkülönbébb bizottságok létrehozásával, konferenciák szervezésével stb. jelezték a nyilvánosság, a külföld felé, hogy környezetvédelemhez kapcsolódó feladataikat 'letudták'. Valós tevékenységükről azonban a lakosság szinte semmit sem tudott, mert a hatalom és a 'nép' közti kommunikáció – a társadalmi kérdéseket illetően – kizárólag egyirányú volt. Az ökológiai problémákat a 'szebb nevet adás' taktikájával elfedték; azonosításukból, a megoldásukra irányuló döntésekből a többség kirekesztődött. Mivel a politikai színezetet kapott ügyek csak politikai mezőben voltak értelmezhetők, az érdemi kom-

munikációhoz – konkrét esetekben – a zöld témákat is át kellett politizálni. Ezzel (is) magyarázható, hogy az alternatív, környezetvédő mozgalmak olyan ügyekre fókuszáltak, amelyek a közvélemény érdeklődését nagymértékben felkeltő voltak miatt képesek voltak a politikai szereplés lehetőségét is biztosítani számukra. Sajnos ez a stratégia azóta is jó néhány szervezet működésének elsődleges/kizárólagos mozgatórugója, ami visszahat a mozgalom egészének legitimációjára.

A nyolcvanas évek közepétől kezdtek megjelenni olyan új típusú, kifejezetten akciócentrikus 'képződmények', mint a Bős–nagymarosi erőmű elleni tiltakozás kapcsán alakult Duna Kör. A Duna Kör előhírnöke volt a rendszerváltásnak. Miután az állam a vízlépcsővel kapcsolatos adatokat titkosította, az aktivisták mozaikokként gyűjtötték össze mindazt, ami tudható. Világossá vált, hogy erre a problémára nemcsak környezetvédelmi, de politikai válaszokat is adni kell (információhoz jutás szabadsága, társadalmi szervezetek bejegyzésére és működésére vonatkozó jogszabályok hiánya stb.). A Kör 1985-ben – szakmai tevékenységének elismeréseként – megkapta a The Right Livelihood Award-ot, az alternatív Nobel-díjat. Az ezzel járó pénzösszeg bankszámlán való elhelyezésének feltétele a szervezet bejegyzése lett volna, ami előrevetítette az egyesülési és gyülekezési törvény létrejöttét. A hatalom azt tanácsolta, hogy integrálódjanak az időközben a KISZ KB keretei között létrejött környezetvédelmi tagozatba; ám ezt a változatot elutasították, és kitartottak egy saját szervezet létrehozása mellett. Így 1989-ben ez volt az első bejegyzett társadalmi szervezet. Vita folyt arról, párttá alakuljanak-e, és bár abban egyetértettek, hogy az erőket koncentrálni kell, a kérdésben nem jutottak konszenzusra; ezért a tagok és támogatók a legkülönbözőbb pártokban találták meg a helyüket (Vargha 1989).

A Duna Körhöz hasonló szerveződések általános követelések jegyében léptek fel; azt a társadalmi, politikai struktúrát támadták, amelyben az állami környezetvédelem is létezett. A nyugati mozgalmak által meghaladott gazdasági-társadalmi modell létrehozását sürgették. Az államszocializmus alatt a civil szerveződések a nyugati társadalmakat tekintették mintának; még nem merült fel a piacgazdaság, a multinacionális vállalatok stb. kritikája. Nem is merülhetett fel, hiszen ezek nálunk még nem léteztek (Szirmai 1999).

Az egyre gyakoribbá váló zöld tüntetések, egyéb megmozdulások arra is lehetőséget adtak, hogy a lakosság az aktuális rendszerrel szembeni fenntartásait, ellenséges érzületét kifejezésre juttassa. Így a zöld mozgalmak elvileg igen kiterjedt társadalmi bázisra építkezhettek; ám valójában nem volt egyértelmű, kik a környezetvédelem igazi elkötelezettjei és kik azok, akik az akciókban pusztán a hatalom, a szocialista rendszer elleni tüntetés lehetőségét látják. A zöld mozgalmak politikai-álcazó szerepe aztán a rendszerváltás után értelmét veszítette; ezáltal arra is fény derült, hogy a lakossági bázis valójában igen kicsi.

Mi történt 1990 után?

A kilencvenes évek elejétől a demokratizálódás új feltételeket teremtett; az addig informálisan működő csoportok számára lehetővé vált, hogy tevékenységüket intézményes formában – párt vagy más politikai/társadalmi szervezet keretein belül – folytassák, bár a 'mozgalom vagy párt' döntést ez csak elvben könnyítette meg. A pártállam hivatalos struktúrája – monopolpozíciójának megőrzése, átmentése érdekében – hatalmi eszközökkel próbálta korlátozni, illetve versenyképtelenné tenni az alternatív szerveződések. Jól példázza ezt a Duna Kör egyesületalapítási kísérletének a joggal való visszaélés révén történő meghiúsítása (Sólyom 1985).

A fentebb említett látens közösség – a közös 'ellenség' eltűnésével/megszűnésével – felbomlott, összetartó erő nélkül maradt; az atomkonfliktus például, amely Németországban – a volt NSZK-ban – és még jó néhány államban mind a mai napig a legfontosabb integráló tényező, Magyarországon egyáltalán nem játszott/játszik szerepet (Flam 1994). A korábban egymással szolidáris mozgalmak gyakran szembekerültek, és még azok is veszítettek lendületükből, amelyek a nyolcvanas években látványos tiltakozó akciókat szerveztek.

A változás már 1989 első felében, a Németh Miklós által vezetett kabinet ténykedése alatt elindult; a rendszerváltást megelőző évtizedek talán legnagyobb 'dobásának', a Bős–Nagymaros konfliktusnak államközi/nemzetközi jogvitává válásával, átértékelődésével.

Magyarország és Csehszlovákia tárgyalásai a 'Dunasauruszról' 1952-ben kezdődtek, a tényleges szerződéskötésre azonban csak 1977-ben került sor Moszkvában, az akkori szovjet elnök, Leonyid Brezsnyev 'atyai' közreműködésével. Az eredeti elképzelésekben szereplő létesítmények – a dunakiliti mederzáró duzzasztómű, a Csallóközben húzódó üzemvíz-csatorna, a vízlépcső stb. – tervezésénél energiatermelési, árvízvédelmi és mezőgazdasági/élelmiszer-előállítási szempontok (az ezekből származó haszon) domináltak; a természet megóvása sokadrangú kérdés volt. Politikai-környezetvédelmi tiltakozások robbantak ki; a „végre tehetünk valamit” érzése, az ötletes jelszavak sokakat az ügy mellé állítottak. A kommunista rezsimet burkoltan támadó, százezres megmozdulások a beruházás mögül kihátrálni akaró Németh-kormánynak is kapóra jöttek; jó ötletnek tűnt mindent a zöldekre hárítani (a demokratikus szocializmus 'feelingjében' ez még a szovjet vezetés számára is elfogadható lett volna). Végül 1989-ben a magyar fél egyoldalúan felmondta a megállapodást, és leállt a dunakiliti, valamint a nagymarosi létesítmény építésével.

A szlovákok mindkettőt be akarták fejezni, akár egyedül, a csehek támogatása nélkül is. Előbbi azonban megmaradt saját maga torzójának; a rendkívül drága, gyakorlatilag teljesen kész létesítményt ma sem használják (a szlovákok helyette Csúnyánál hoztak létre saját duzzasztóművet), a vízlépcsőt pedig az osztrákok építették tovább, a lebontásról szóló döntés megszületéséig – nekik a tartozást 2016-ig törlesztjük, áramban.

A konfliktus átsúlyozódása – az osztrák, illetve főként az ellentétes csehszlovák, majd szlovák igényekkel szembeni artikulálódása – 1990 után már nem tette lehetővé széles körű, átfogó politikai tiltakozás megszervezését. Így egészen a Horn Gyula és Vladimir Mečiar vezette kormányok megegyezési kísérletéig, valamint a Duna Charta által létrehozott mozgalom megjelenéséig ez inkább ellenszakértői, propaganda, illetve információs tevékenységet jelentett; bár a Duna Kör utódszervezetei egy ideig még az építkezés körüli zűrzavarból táplálkoztak (Mándi 1999).

A Bős–Nagymaros ügy ma sem 'alszik'; noha a magyar és a szlovák kormány az 1997-es hágai döntés óta – amely a folyóelterelést, valamint a vízlépcső-szerződés felmondását jogtalan cselekménynek minősítette, egyúttal körvonalazta a kölcsönös engedményeket – ezt 'szent tehénként' kezeli, és próbál a „ha nem tudunk megegyezni, hagyjuk egymást békén” mottó jegyében politizálni. 2007 októberében a szlovák elnök, Ivan Gasparovič úgy nyilatkozott bősi látogatását követően, hogy hazánknak végre be kell látnia, sőt, nyíltan el kell ismernie: szükséges az építkezés befejezése, mert gazdaságilag előnyös, műszaki problémákkal nem kell számolni, a környezet pedig nem károsodott. További fejlemény, hogy a felek átfogó stratégiai hatásvizsgálatot terveztek, 2008 végéig (Bagyarik 2007).

A Duna-konfliktust követően *lokális problémákra szakosodott tematikus*, illetve *regionális* együttműködések jöttek létre; ilyen volt az 1988-ban az ELTE Természetvédő Klub, a BME Zöld Kör és az Eszperantista Természetvédők által alapított Levegő Munkacsoport budapesti hálózata, vagy a győri Reflex Környezetvédő Egyesület (Kaiser 1999; Musza 1999). A lakosság, a civil szervezetek és más, a korábbi évtizedekben az ökológiához kapcsolódó döntésekből (is) kizárt csoportok a legkülönbözőbb akciók révén igyekeztek tudatosítani: polgári társadalmat, modern környezetvédelmet akarnak. A felpettedést érzékelve többen úgy gondolták, az átmenet kiteljesedésével megsokszorozódnak majd az ilyen és ehhez hasonló követelésekre épülő konfliktusok, ám épp az ellenkezője történt; a politikai intézményrendszer megszilárdulásával, azzal, hogy a pártok, a minisztériumok stb. többé-kevésbé elfogadható válaszokat adtak a felmerülő problémákra, a nyílt konfrontáció veszített jelentőségéből. Annak azonban, hogy az újonnan létrejövő helyi/regionális szerveződések képtelenek voltak a rendszerváltás adta mozgásteret kitölteni, más okai is voltak.

A magyar társadalom például ökoügyekben eleve megosztott volt; a szocialista gazdaságot jellemző krónikus áruhiány megszűnésével sokak számára a fogyasztás növekedése jelentette az 'egyedül üdvözítő utat', ami a posztmaterális értékek megszilárdulása (kialakulása) ellen hatott. Hiányoztak a tömegmozgósításra alkalmas alternatív – a hivatalos gazdasági-politikai eszmerendszertől eltérő, de nem depolitizált –, koherens, gyakorlatba átültethető módszerek; persze a komoly anyagi áldozattal járó és/vagy az uralkodó piacorientált felfogásnak gyökeresen ellentmondó változtatási törekvések nem jöhettek szóba. Az ökológiai ügyeket leegyszerűsítve, néha kifejezetten sarkítva tálták; a technikaellenes vagy etikai alapú megnyilvánulások sok esetben a vallásosság, a racionális-tudományos érvelések pedig speciális szakmai irányokba terelték a problémákat, érdektelenné téve ezzel bizonyos társadalmi csoportokat. A szennyezett településeken élők legtöbbször 'némák' maradtak;

egzisztenciaféltésből tudomásul vették a helyben működő vállalatok környezetromboló tevékenységét, így hiányzott az a bázis, amelyre a cégek adó- és foglalkoztatáspolitikájától, valamint az autonómiájukat korlátozó állami intézkedésektől erősen függő önkormányzatok legitim módon támaszkodhattak volna. A civil szervezetek tagjai nem számíthattak a parlamenti képviselőkéhez vagy a pártaktivistákéhoz hasonló karrierre, ezért a kreatív mozgalmászervezők is egyre kevesebben lettek. Az egyesületeken stb. belüli munkamegosztás önkéntes vállalásokon alapult; a hierarchikus kapcsolatok hiánya azonban – a hatékony működés szempontjából – inkább hátrány volt, mint előny, nem is beszélve a személyeskedésekről, az erkölcsi támadásokról/támadhatóságról, a túlzott szereplési vágyról (*Beliczay–Szirmai* 2000). Az emberek informális elszigeteltsége, a média manipulatív információközlése, az új demokrácia bürokratizmusa, a szabadidő hiánya tovább csökkentette a politikai mobilizációs hálózatok kialakulásának esélyét; a környezetvédelmi tiltakozási potenciál csak ritkán testesült meg olyan, nagy tömegek érdeklődésére számot tartó rendezvényekben, mint a Föld Napja vagy a főváros XI. kerületében zajló út-ellenes (anti-road) megmozdulások.

A helyzet napjainkra alig változott; az ökológiai mozgalom ugyan sokszínű – lakossági és egyéb kezdeményezések –, de hiányzik a kapocs, az integráló erő, így a heterogenitás inkább fragmentálja a mozgalmat. Az állam visszavonulásával a gyenge támogatói bázisú, kevés pénzzel működő, gyakran amatőr/próféta zöld szerveződések – amelyek léte, aktivitása továbbra is leképezi a településhierarchiát, vagyis nagyváros-centrikus! – tőkeerős, profi marketingeseket, kommunikációs szakértőket alkalmazó vállalkozásokkal állnak szemben; túl általános, nehezen operacionalizálható értékek ütköznek tehát jól artikulált érdekekkel. Az öko-kérdéseket pozitív programok, illetve az ezek kidolgozásához, elfogadtatásához szükséges magatartás-modellek hiányában a zöldek gyakran politikaivá transzformálják, ami azt eredményezi, hogy egy-egy környezetvédelmi beruházásnak éppen ők lesznek a legfőbb ellenzői. Az is előfordul, hogy egyszerűen szemet hunynak a hétköznapi természetrombolás felett (parkolóban leeresztett olaj, erdőben elásott akkumulátor stb.), mert érdekeiket jobban szolgálja a nagyobb volumenű, az országos média érdeklődésére is számot tartó ügyek (Duna-gát, atomerőmű) felvállalása.

Az állampolgárok jelentős részét a 'Not in my backyard' – attitűd jellemzi; vagyis elfogadják, hogy adott beruházásra – hulladéklerakóra, erőműre, útra – szükség van, de a lakóhelyükön történő megvalósítás ellen határozottan tiltakoznak. Előfordulhat ennek az ellenkezője is, amikor egy országosan/globálisan környezet-szennyezőnek ítélt létesítmény – autópálya, ipartelep – elhelyezése, építése érdekében lép fel a helyi közösség, mert azt remélik, a beruházás tényleges haszna ellensúlyozza majd a negatív hatásokat ('Put in my backyard'). Előbbinél világosan kirajzolódik az érintettek közti konfliktus, utóbbinál viszont ez hiányzik, illetve rejtve marad. A felügyelő szervezeteknek általában nem áll érdekükben ezt kiprovokálni; így az engedélyezési folyamatok sok esetben megfelelő kontroll nélkül zajlanak. Határozott kereteket adó ágazatpolitikára van tehát szükség, amely az előzetes befektetői szándékokat – a tartalmi és formai szempontok figyelembevételével – hatékonyan szűri, továbbá

garantálja a felsőbb szintű szakmai ellenőrzést úgy, hogy egyúttal kijelöli a lakossággal való egyeztetés formáit is; így elkerülhető, hogy a kormányzati, ágazati szervek – magukra hagyva – elvakultan képviseljék saját szempontrendszerüket.

A társadalom tagjai még nem elég felkészültek/érettek ahhoz, hogy preaktív kezdeményezésekkel irányítsák sorsukat, hiszen általában az érdekeiket, életminőségüket közvetlenül veszélyeztető önkormányzati intézkedések, hatóságilag eltűrt visszaélések ellen tiltakoznak; de öntudatosabbak, tájékozottabbak, hozzászólásaik pedig tárgyyszerűbbek, jogi szempontból megalapozottabbak, mint korábban. Esélyeik az érdekérvényesítésre, az érdekvédelemre az új érában sem javultak számottevően; gyakran évekig tartó, elkeseredett harcot vívnak a befektetőkkel, a helyi közigazgatás szerveivel, mert hiányoznak az érdemi párbeszéd feltételei. A döntéshozatalnál nem teljes értékű partnerek, javaslataikat, ötleteiket, elvárásait leggyakrabban figyelmen kívül hagyják a tervek készítése során. A probléma tehát rendkívül összetett, kezeléséhez – a zöld szerveződések pozícióinak javításához – azonban több kell, mint a jogszabályok időnkénti módosítása.

A stratégiai perek (SLAPP)

SLAPP (Strategic Lawsuit Against Public Participation), azaz 'stratégiai per a társadalmi részvétel ellen' – hazánkban a környezetszennyező(nek gondolt) beruházásokban érdekelt cégek/befektetők 2006 óta sorozatban indítanak személyiségi jogi pereket a tiltakozó civilek, a zöldek képviselői ellen.

A deklarált ok minden esetben a jó hírnév megsértése; ám az érintettek szerint a megfélemlítési szándék több mint nyilvánvaló. A felperesek károkozóként általában nem az akciózó zöld szervezeteket, hanem azokat az aktivistákat nevezik meg, akik a legeredményesebben mozgósítanak a beruházás ellen. Azzal érvelnek, hogy a hitelrontás miatt projektjük zátonyra fut, így az összes addigi kiadásuk megtérítését követelik. Az eljárás mindig bizonytalan kimenetű; a sajátos 'dupla vagy semmi' játékban a beruházók legfeljebb a perköltséget veszíthetik el, ami aligha rengeti meg őket; az alperesek számára viszont a kudarc egyet jelenthet a teljes anyagi ellehetetlenüléssel (a hatástanulmányok, engedélyek megszerzése többmilliók tétel, ami a nagyobb szerveződések is padlóra küldheti, pláne egy-egy magánszemélyt). Azt, hogy mi számít a jó hírnév megsértésének, nyilván a bíróság dönti el; egy környezetvédelmi indíttatású szakmai fellépés esetén azonban nehéz kikerülni, hogy adott beruházás valószínűsített hatásait a nevükön nevezzék (környezetszennyező, egészségkárosító, tájcsúfító stb., amely állításokat bizonyítékokkal is alá kell támasztani, különben 'megállhat' a jó hírnév megsértésének vádja). A zöldek úgy vélik, ha egy ilyen perben elmarasztaló ítélet születik, helyrehozhatatlanul sérül a véleménynyilvánítás szabadsága. Lényegében épp abban akadályozzák/akadályozhatják őket – lekötve energiájukat, forrásaikat, idejüket –, ami a dolguk: független szakértőket bevonva, a lakosság szempontjait előtérbe helyezve mérlegelni egy-egy projekt környezeti kockázatait. A megoldást a véleménynyilvánítás határainak pontos kije-

lölése, továbbá olyan független intézmény létrehozása jelentheti, amely tudományos hitelességgel foglal állást a beruházásokkal, a technológiával stb. kapcsolatban. Jelenleg ez ügyben az állami zöldhatóság mondja ki a döntő szót, első- illetve másodfokon gyakran homlokegyenest eltérő eredménnyel, igencsak megnehezítve ezzel az ellenzők, sőt, olykor a támogatók dolgát is (Hargitai 2007).

Az eddigi leghosszabb, legnagyobb horderejű, a nyilvánosságot erősen megosztó eljárást egyébként – világviszonylatban – a McDonald's kezdeményezte 1990-ben, a London Greenpeace nevű csoport két aktivistája (Helen Steel és David Morris) ellen, akik 1986-ban „What's wrong with the McDonald's. Everything they don't want to know.” címmel a gyorsétterem-lánc tevékenységét bíráló szóróanyagot juttattak el több ezer angliai háztartáshoz, utcai demonstrációkkal is hangot adva véleményüknek (a füzetecske a <http://www.mcspotlight.org/case/pretrial/factsheet.html> oldalon is megtalálható). Többek között azzal vádolták a céget, hogy munkásait alulfizeti, megtevesztő reklámokkal (tápláló, vitamindús ételek?) próbál nagyobb forgalmat generálni, termékei pedig veszélyeztetik a fogyasztók egészségét. A hét évig tartó huzavona a felperes győzelmével zárult; az alpereseket összesen 24 ezer font kártérítés (hírnévrontás), valamint a perköltség megfizetésére kötelezték – bár tiltakozó akcióikat a bíróság erőszakos cselekménynek minősítette, a vállalat által valótlannak ítélt állítások közül jó néhány igaznak bizonyult (pl. a méltatlanul alacsony bérek). Az esetről film is készült „McLibel” címmel 1999-ben (Delfino–Day 2002).

Nézzük a magyarországi példákat. 2005 májusában a Levegő Munkacsoport elnöke, Lukács András „Az Auchan csodái” címmel a kereskedelmi lánc egyes beruházásainak törvényességét firtató cikket jelentetett meg a Népszabadságban. A véleményeknek helyt adó rovatban közölt írásból – amely interneten is elérhető a <http://nol.hu/archivum/archiv-362065> oldalon – megtudhatjuk többek között, hogy a budaörsi áruház kivitelezési munkáit egy ideig építési engedély nélkül végezték; a dunakeszi bevásárlóközponthoz vezető út megépítését pedig sokáig azért tiltotta a természetvédelmi hatóság, mert nyomvonala egy ökológiai szempontból védett lápon vezetett volna keresztül – ám egyszerre csoda történt, mondja a szerző, és a cég megkapta a szükséges dokumentumokat. Az M0-ás közpénzből finanszírozott káposztásmegyeri csomópontja is a multinak jött jól (dunakeszi egységének megközelítése szempontjából); hiába tiltakoztak a helyi lakosok, a zöld civil szervezetek a felduzzadt gépjárműforgalom, a fokozott környezeti terhelés miatt, a bíróság az Auchan javára döntött. A cikk miatt, a jó hírnév megsértése okán a cég beperelte Lukácsot. Az elsőfokú bíróság a felperesnek adott igazat, és egymillió forint megfizetésére kötelezte a környezetvédőt, mert azt a látszatot keltette, hogy az említett beruházások korrupciógyanusak. A döntést megfellebbezték, és 2006 szeptemberében a Fővárosi Ítéltábla kimondta, hogy Lukács a véleménynyilvánítás jogával élt, amikor hangot adott aggályainak az építkezések jogszerűségével kapcsolatban; nem tényleket közölt, hanem adatokkal alátámasztott személyes véleményt, ráadásul bizonyítható, hogy valóban történtek szabálytalanságok, amit a cég részben el is ismert. A döntés precedensértékű (Gergely 2006).

2007 júliusában a BEGAS Kraftwerk GmbH és a Biomassekraftwerk Heiligenkreuz Betriebs GmbH kezdeményezett eljárást az eisenstadti Tartományi Törvényszék és Járásbíróságon a Pro Natura St.Gotthard (PRONAS) nevű civil összefogás öt vezetőségi tagja ellen. A fő vád: a PRONAS a http://sznh.atw.hu/civil/d_index.html oldalon, illetve a saját honlapján közzétett egyik tájékoztató anyagában a felperesek jó hírnevét csorbító, üzleti hátrányt okozó félmondatot közölt. A zöldek szerint ezeket rosszul fordították, és szöveggörnyezetükből kiragadva értelmezték; de nézzük részletesebben.

2007 márciusában a PRONAS aktivistái közel 200 tonna illegálisan tárolt kommunális hulladékra bukkantak a heiligenkreuzi biomassza-erőmű közelében; 21 pontban foglalták össze azokat a gyanús körülményeket, amelyek arra utaltak, hogy ezt akár az erőműben is el lehetne égetni, sőt, egy hulladékgazdálkodási szakemberrel is megnézték a helyszínt, akinek ugyanez volt a véleménye. Észrevételeiket azonban nem tényként, hanem feltételezésként közölték. (A kifogásolt konkrét mondat: „...feltételezhető, hogy a biomasszával együtt hónapok óta égetnek szemetet is, szabálytalanul.” (Forrás: http://sznh.atw.hu/civil/d_index.html) A vádirat a „feltételezhető” szót nem tartalmazta, így tényként állította be a leírtakat.) A PRONAS egyébként az illetékes osztrák hivataltól is vizsgálatot kért, még mielőtt eljuttatta volna hozzá a 21-es kiegészítő 'csomagot'; konkrét kérdéseikre azonban a három hónapos határidőn belül nem kaptak választ. A második vádpont a BEGAS egyik projekt-tájékoztatójában megjelent, a Heiligenkreuz–Szentgotthárd ipari parkot ábrázoló légi felvétellel kapcsolódik; az eredeti fotóról levágták a környező, sűrűn lakott területeket, a maradék szentgotthárdi, külső városrészeket pedig három felhő takarja, ami a nyomtatási minőség miatt úgy néz ki, mintha ott sem lennének épületek – ez a tény a tervezett hulladékégető elleni széles körű tiltakozás egyik fő érve. A PRONAS tett néhány megjegyzést a látottakkal kapcsolatban, „amely az alábbiak szerint (is) értelmezhető” bevezetéssel. (A kifogásolt konkrét mondat: „A BEGAS már megint manipulál”. „Az eredeti képre mintha még egy kicsit rá is segítettek volna a nyomtatott anyagban” (Forrás: http://sznh.atw.hu/civil/d_index.html). Arra is céloztak, hogy nagy valószínűséggel ugyanilyen helyszíni ábrázolás szerepel majd a hatástanulmányban is („...valahogyan így adhatják elő a kiválasztott helyszínt a hatástanulmány során” [Forrás: http://sznh.atw.hu/civil/d_index.html])). Feltételezésük végül beigazolódott, mert a dokumentum egyetlen szót sem ejtett Szentgotthádról, illetve Magyarországról; kizárólag Ausztriára korlátozódott.

A BEGAS szerint az említett félmondásokat több osztrák médium is átvette; a vonatkozó sajtóközleményeket azonban nem nevezték meg – követeltek ellenben fizetett hirdetések formájában sajtó-helyreigazításokat, fordítási költségeket az egyébként 60 ezer eurós kártérítés mellé. A PRONAS szerint a cég számára kezdett egyre kínosabbá válni a hulladékégető elleni, erősödő civil fellépés, ezért akarták őket per útján megfélemlíteni, félreállítani, ellehetetleníteni. Szinte biztos volt, hogy vesztésként nem tudják majd kifizetni a felmerülő költségeket, ezért szorgalmazták a peren kívüli megegyezést, amely végül létrejött – a keresetet visszavonták –, és amelynek érdekében még a kifogásolt szövegrészeket is levették a honlapról, holott

azok korrektek voltak. Azt viszont sérelmezték, hogy a befektető előzetesen nem kereste meg őket, hanem rögtön a bírósági utat választotta (*Dröszler* 2007).

Perbe fogták a Pusztazámorra tervezett – hazánkban egyedülálló – szennyvíziszap-szárító és -égető ellen sikeresen fellépő civileket is, 2007 novemberében. A beruházást kezdeményező UTILIS Kft. a 2007 márciusi eredményes, elutasító népszavazást követően azért nyújtott be keresetet Nyitray András, az Egészséges Zámorért Értékvédő Társaság szóvivője, Réder Ferenc helyi lakos és Lelkes Zoltán, a Budapesti Műszaki Egyetem docense ellen, mert azok mérgező technológiát alkalmazó, környezet- és egészségkárosító üzemnek minősítették az eredeti elképzelések szerint évi 20 ezer – később, igény szerint 120 ezer – tonna kapacitással működő létesítményt, megsértve ezzel a cég jó hírnevét (*Szuhi* 2007).

Az ellenzők szerint a település már a Hulladékkezelő Központ megépítésével is óriási dolgot vállalt, hiszen annyi szemetet fogad be, amennyit több ezer év alatt sem termelne; nem értették, miért kell a főváros szennyvízproblémáját is a nyakukba venniük. A kommunális szennyvíztisztítóból származó, víztelenített, nem rothadó szennyvíziszap kezelésére és hasznosítására szolgáló egység negatív hatásait ráadásul csak sejteni lehetett, mert a cég nem bocsátotta rendelkezésre a szükséges hatástanulmányt (ha egyáltalán készült ilyen). A helyi polgárok, önkormányzati képviselők közül többen szervezett üzemlátogatásra utaztak az osztrák Bad Vöslau-ba, ahol hasonló technológiával, jóval kisebb kapacitású egység működik; az itt készített beszámoló képein jól látszódtak a szennyezés hatásai: a kéményen füstgázok kimosódásának nyoma, a gépi keverés, a szálló toxikus porral fedett munkaeszközök és falak. A klórtartalmú tisztítószeres használatával szinte biztos, hogy az égetés során rákkeltő dioxinok, furánok keletkeztek volna. Nem lehetett kizárni, hogy veszélyes vegyianyag-megsemmisítéssel is foglalkozna az üzem, hiszen maga a technológia az ipari szennyvíziszap ártalmatlanítását is lehetővé tette. A környező utakat terhelte volna a növekvő gépjárműforgalom, nem beszélve a fokozódó légszennyezésről. Tisztázatlan volt az égetésből visszamaradó hamu sorsa is; valószínűleg veszélyes anyagnak minősítették volna, amit zárható, fedett lerakóban kell tárolni. A folyamatos ellenőrző vizsgálatok lebonyolítására sem volt garancia (egy minta analízise kb. nettó 120 ezer forint; évi hússzal számolva ez már jelentős összeg). További járulékos hatásként lehetett számolni a helyi lakóingatlanok 10–15%-os értékcsökkenésével. Sokakat felháborított, hogy a polgármester a képviselők nevében támogatta, sőt, egyesek szerint kifejezetten szorgalmazta a beruházás megvalósítását, holott nem volt olyan testületi ülés, ahol a tagok egyöntetűen rábólintottak volna a dologra; nem álltak rendelkezésre konkrét számadatok sem, amelyek igazolták volna a település 'első emberének' azon kijelentését, miszerint Pusztazámor összességében csak nyerhet a projekttel. A beruházó cég szakértői elismerték, hogy a szennyvíz tartalmazhat kórokozókat, de a többlepcsős tisztítási folyamat radikálisan csökkenti ezek túlélését, így nem fenyeget járványveszély. A sok kérdőjel miatt tehát a többség 'nemmel' szavazott; az alperesek pedig úgy látták: csak az Alkotmányban biztosított szabad véleménynyilvánítási jogukkal éltek, amikor a problémákra felhívták a figyelmet – a bíróság végül az ő javukra döntött (*Bohus* 2007).

Hazai vonatkozású a Verespatakon aranybányát tervező Rosia Montana Gold Corporation esete is; a kanadai cég a rosiamontana.org honlap miatt indított eljárást 2007 decemberében az Alburnus Maior egyesület ellen, mert véleményük szerint a romániai civil szervezetnek nem volt joga az említett néven internetes oldalt létrehozni – amelyet történetesen a magyarországi székhelyű Egyetemes Létezés Természetvédelmi Egyesület üzemeltet, a Zöld Pók Alapítvány budapesti szerverén, így minimum megkérdőjelezhető az AM elleni per ésszerűsége (Szabó 2007).

Három év után, 2008 októberében, a helyi önkormányzat építési engedélyével szabad utat kapott a Holcim Hungária Zrt. Nyergesújfalura tervezett zöldmezős beruházása. A vállalat 2005 augusztusában jelentette be, hogy hozzávetőlegesen 70 milliárd forintos költséggel Európa legkorszerűbb cementgyárát hozná létre a településen; az átadást követő öt-tíz éven belül bezárnák az előregedett, évi félmillió tonna éves kapacitással működő lábatlani üzemet, és az ott foglalkoztatott 230 fő átvétele mellett 52 új munkahelyet teremtenének. A gyár az évi másfél millió tonna cement előállításához 75 ezer tonna hulladékot is elégetne a termelési folyamat során (Bogád 2008).

A hír komoly ellenállást váltott ki a helyi lakosok és a környezetvédő civil szervezetek körében. A környező települések: Esztergom, Mogyorósbánya, Tát, Tokod és Tokodaltáró az érvényes népszavazásokon elsöprő többséggel utasították el a tervet; a nyergesújfalui ügydöntő népszavazás érvénytelen volt ugyan, de a megjelentek 67%-a igent mondott a beruházásra. Alapvető kifogásként merült fel, hogy a létesítmény közvetlen környezeti hatásai az Esztergom–Dorog–Párkány térség egészét érintenék/érintik. Azt a területet, ahol korábban is voltak problémák; a 2004-es esztergomi vízszennyezés országos visszhangot kapott, de az itteni hulladéklerakó lángjaira is jól emlékeznek a helybeliek. Az Esztergomi-medence köré rajzolt tíz kilométeres sugarú körben találjuk a lábatlani és a párkányi papírgyárat, a párkányi hulladéklerakót, a Richter Gedeon gyógyszergyárát, a Baumit dorogi üzemét, a Zoltek szén-szálgyárát, illetve a dorogi hulladékégetőt. A környék flóráját 'gazdagítja' továbbá a dorogi hőerőműből kikerülő salak és a Suzuki-gyár oldószer-kibocsátása. A gyönyörű tájképi adottságú vidék tehát, úgy tűnik, elérte ökológiai teherbíró képességének határát. Ráadásul a vonatkozó kormányrendelet értelmében új légszennyező forrást tilos telepíteni, ha a közvetlen hatásterületen a szennyezettség mértéke meghaladja az éves határértéket (Esztergom és Dorog esetében a szállópor-szennyezettség határérték feletti). A beruházás-pártiak legfőbb érve az új munkahelyek létrehozása volt. Kérdés, hogy egy olyan kistérségben, ahol a foglalkoztatottsági mutatók nagyságrendekkel jobbakként mutatnak, mint másutt, a légúti és daganatos megbetegedések aránya viszont az országos átlagot meghaladóan nő évről-évre, ez elegendő érv-e a telepítés mellett; a high-tech gyár pedig háromszor akkora kapacitással működne, mint elődje, így a korszerűbb technológia ellenére is jósolhatóan nőni fog a szennyezőanyag-kibocsátás.

Mindenesetre a Holcim nem bízta a véletlenre az ügyet. A közvélemény megnyerése érdekében ígéretet tett arra, hogy a jogerős és végrehajtható építési engedély megszerzését követő hatvan napon belül létrehozza a 'Nyergesújfalu fejlesztéséért' közalapítványt, 300 millió forintos indulóvagyonnal; költségtérítés címén további 100 millió forintot fizet az önkormányzatnak az együttműködési megállapodás alá-

írását követő 30 napon belül, és 2007. december 31-ig egy uniós szabványoknak megfelelő játszóteret, valamint extrém sportpályát is épített a településen. Rajzpályázatot írt ki iskoláknak, a civil szerveződéseknek viszont perrel fenyegető levelet küldött, az esztergomi népszavazás eredményét pedig bírósági úton meg is támadta (Schiffer 2006). Végül, mint fentebb említettük, a sorozatos tiltakozások elenére az engedélyt megkapta, így várhatóan 2010-ben évi 1,7 milliós kapacitással a cementgyár megkezdheti a működést.

Bár hazánkban még kevés a SLAPP kategóriájába tartozó, lezárt esetek száma, nem árt, ha a zöld civil szerveződések, mint potenciális szereplők, tisztában vannak a módszer lényegi jellemzőivel; hatékonyabban védekezhetnek például, ha jogvédő szervezetekkel is együttműködnek, illetve a többi társadalmi szervezet is szolidaritást vállal azokkal, akik ellen az eljárást kezdeményezték.

Irodalom

- Bagyarik C. (2007) Áldozat a rendszerváltás oltárán: a Bős–Nagymaros sztori. <http://www.hetek.hu/?q=node/13875> (letöltve: 2007.11.15.)
- Beliczay E.–Szirmai V. (2000) Fórum a társadalmi részvételről. <http://www.mtapti.hu/mszt/20003/beliczay.htm> (letöltve: 2007.10.11.)
- Bogád Z. (2008) Épülhet a nyergesújfalui cementgyár. <http://index.hu/gazdasag/magyar/hlce081001/> (letöltve: 2008.12.05.)
- Bohus A. (2007) Pusztázámor: lerakó után jöhet az égető? http://www.greenfo.hu/hirek/hirek_item.php?hir=15272 (letöltve: 2008.02.16.)
- Delfino, M.–Day, M. (2002) *Be Careful Who You SLAPP*. MoBeta Publishing, Los Altos, California.
- Dröszler F. (2007) A bírodalom visszavág! <http://www.kormend.hu/?ugras=hirolovaso&hirsza=14879> (letöltve: 2008.02.16)
- Flam, H. (1994) *States and Anti-Nuclear Movements*. University Press, London.
- Gergely Zs. (2006) Legyőzte a környezetvédő az Auchant. <http://www.origo.hu/itthon/20060914legyozte.html> (letöltve: 2007.05.12.)
- Hargitai M. (2007) Perrel hűtött zöldindulatok. <http://nol.hu/archivum/archiv-472368> (letöltve: 2008.01.15.)
- Kaiser T. (1999) A Reflex Környezetvédő Egyesület. – Szabó M. (szerk.) *Környezetvédelmi civil kezdeményezések Magyarországon (1988–1998)*. Villányi úti könyvek, Budapest. 163–183. o.
- Lukács A. (2005) az Auchan csodái. <http://nol.hu/archivum/archiv-362065> (letöltve: 2008.03.19.)
- Mándi T. (1999) A Duna Charta. – Szabó M. (szerk.) *Környezetvédelmi civil kezdeményezések Magyarországon (1988–1998)*. Villányi úti könyvek, Budapest. 204–217. o.
- Musza I. (1999) Levegő-munkacsoport. – Szabó M. (szerk.) *Környezetvédelmi civil kezdeményezések Magyarországon (1988–1998)*. Villányi úti könyvek, Budapest. 90–110. o.
- Ramet, S. (1991) *Social Currents in Eastern Europe*. Duke University Press, Durham.
- Schiffer A. (2006) „Sem a füstje, sem a lángja” – *Magyar Hírlap*. 2006. május 31.
- Sólyom L. (1985) A társadalom részvétele a környezetvédelemben. – *Medvetánc*. 4. 217–242. o.
- Szabó A. (2007) Pofon a zöldeknek? – *Stratégiai perek*. http://zoldhullam.blog.fn.hu/index.php?view=bejegyzes_oldal&bejid=33589&bejcim=Pofon_a_zoldeknek__Strategiai_perek&todo=/ (letöltve: 2008.03.21.)
- Szirmai V. (1999) *A környezeti érdekek Magyarországon*. Pallas Stúdió, Budapest.
- Szui A. (2007) Perben az égetőt ellenzők. http://www.greenfo.hu/hirek/hirek_item.php?hir=17158 (letöltve: 2008.02.17.)
- Vargha J. (1989) Duna Kör. – Bossányi K. (szerk.) *Szólampórá*. Láng Kiadó, Budapest. 60–68. o.
- “What’s wrong with the McDonald’s. Everything they don’t want to know.” (1986) <http://www.mcspotlight.org/case/pretrial/factsheet.html> (letöltve: 2008.03.19.)